

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONAL İQTİSADI İNKİŞAF SIYASƏTİNİN TƏHLİLİ

UOT 334
DOI:10.30546/3006-0346.2024.1.79.137

AYTAC OSMANLI
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
magistri

E-mail: aytacosmanli9213@gmail.com

Giriş

İqtisadi sistemlər dinamik sistemlərdir və onlarda baş verən dəyişikliklərin xarakteri və nəticələri böyük elmi və praktik əhəmiyyət kəsb edir. Bu cür dəyişikliklər fərdlərin və cəmiyyətin rifahına təsir göstərir və son nəticədə millətin sosial-siyasi quruluşunun inkişafına da təkan verir. Ona görə də, regional iqtisadiyyat milli iqtisadiyyatın ərazi xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən çərçivəni müəyyənləşdirir. Regional iqtisadiyyat sahəsində aparılan araşdırmalar iqtisadi fəaliyyətin ərazilər üzrə bölgüsünü tənzimləyən amilləri müəyyənləşdirməyə və bu kontekstdə dəyişiklikləri öyrənməklə fərdi və ictimai baxımdan faydalı nəticələr əldə etməyə çalışır.

Dövlət ictimai həyatın müxtəlif aspektlərinin tənzimlənməsi, o cümlədən, insanların hüquqlarının qorunması, təhlükəsizliyin təmin edilməsi və iqtisadiyyatın inkişafı ilə bağlı bir sıra alətlər və mexanizmlərdən istifadə edir. Məhz bu kontekstdə, fenomenal anlayış kimi qəbul edilən dövlət idarəçiliyi uzun tarixi dövr ərzində politologiya elminin həddləri çərçivəsində nəzərdən keçirilib öyrənilsə də, bu istiqamətdə ictimai fikrin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, XIX əsrin sonlarından etibarən müstəqil elmi tədqiqat sahəsi kimi öyrənilməyə başlanılmışdır [5].

Regional iqtisadiyyat sistemi qarşıya qoyulan iqtisadi və sosial məqsədlərin icrasına yönəlik fəaliyyət göstərir və bu məqsədlərin əksəriyyətində sosial mahiyyət üstünlük təşkil edir. Daha dəqiq ifadə etsək, regional iqtisadiyyat sistemi eyni zamanda bir çox məqsədlərin daşıyıcısı olmasına baxmayaraq, müasir iqtisadi şəraitdə regional iqtisadi siyasətin başlıca qayəsi sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir. Dövlətin çağdaş regional siyasəti mərkəzi hakimiyyətin ölkənin müxtəlif regionlarının inkişafına dair qəbul olunmuş plan və proqramlarında öz əksini tapan strateji yanaşmasını əks etdirir.

Regional iqtisadiyyata dair yanaşmalar

Region anlayışının müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar bir çox yanaşmalar vardır. Bu baxımdan, Şatalinin yanaşmasına görə, region deyərkən müəyyən ərazi vahidlərinin iqtisadi və sosial inkişafı,

eləcə də, bu zaman ictimai istehsal imkanlarından səmərəli istifadə başa düşülür. Məhz bu proses sosial və biznes infrastrukturun inkişafına səbəb olur ki, bu da regionun inzibati struktur vahidi kimi də qəbul edilməsinə imkan verir [3]. Deutsch isə region terminini digər ölkələrlə müqayisə zamanı fərqli göstəricilər üzrə eynilik nümayiş etdirən qruplar kimi xarakterizə etmişdir. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, bu yanaşma ölkə daxilində oxşar xüsusiyyətlərlə səciyyələndirilən ayrı-ayrı bölgələr də region anlayışına uyğun gəlir. Belə olan halda regionlar ümumi istehsal və resurs potensialına, eyni təmərküzləşmə meyillərinə malik ərazi vahidləri kimi qəbul oluna bilər.

Regional iqtisadiyyat məkan baxımından resursların qeyri-bərabər paylanması şəraitində tələbin səviyyəsini, mövcud istehsal qabiliyyətini, istehsalın və inkişaf göstəricilərinin artım templərini, həmçinin, gəlirlərin bölüşdürülməsini tənzimləyən iqtisadiyyat sahəsi kimi çıxış edir. Bundan əlavə, yerli iqtisadi inkişaf modelləri məkanı iqtisadi resurs və müstəqil istehsal faktoru kimi və onun daxilində yerləşən firmalar üçün statik və dinamik üstünlüklər yaradan meyar kimi qəbul etdiyi zaman regional iqtisadiyyatın təhlilində əsas tədqiqat predmeti “məkan”dan “ərazi”yə, başqa cür ifadə etsək, yerli ictimai istehsal sisteminin rəqabət qabiliyyətinin müəyyən edilməsində aparıcı elementə çevrilir [2].

Bir az dəqiqləşdirilmiş şəkildə ifadə etsək, regional iqtisadiyyat submilli iqtisadi sistemin, yəni - regionun, vilayətin, şəhərin, eləcə də spesifik iqtisadi xüsusiyyətlərə malik hər hansı ərazinin iqtisadi baxımdan inkişafını təmin etmək məqsədilə uzunmüddətli fəaliyyət planının gerçəkləşdirilməsi imkanlarını təhlil edir. Bu mənada, “regional iqtisadi inkişaf” deyərkən, yerli iqtisadi sistemin malik olduğu resurslardan səmərəli və yaradıcı şəkildə istifadə edilməsi, beynəlxalq əmək bölgüsündə regionun özünəməxsus rolunun müəyyən edilməsi və onun bu rolunun daimi şəkildə qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi başa düşülür [1]. Bununla belə, regional siyasət müxtəlif regionlar arasındakı əlaqələrin inkişaf perspektivlərini də əhatə edir və bir çox hal-

larda regional siyasətin hədəfləri ölkənin milli iqtisadiyyat hədəflərini özündə təcəssüm etdirir.

Azərbaycanda regional iqtisadi inkişafın əsas məqsədləri və nəticələri

1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından sonra Azərbaycan Respublikası karbohidrogen resursların satışından və nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafından səmərəli istifadə etməklə milli iqtisadiyyatın digər sahələrinin də inkişaf etdirilməsinə başladı. Bu, baxımdan, əsas strateji istiqamətlərdən birini də regional iqtisadiyyatın inkişafı və bölgələrdə qeyri-neft sektoruna əsaslanan iqtisadi diversifikasiyanın həyata keçirilməsi oldu. Ümumilikdə milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini nəzərdə tutan bu siyasətin əsas ağırlıq mərkəzi regionların üzərinə düşürdü. Bu, onunla bağlıdır ki, regionlar təbii-iqtisadi resurslarla zəngin və istehsal amillərinə görə böyük potensiala malik idi. Bununla belə, sosial-iqtisadi infrastrukturun zəif olması qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin reallaşdırılması istiqamətində maneəyə çevrilirdi. Buna görə də, regionlarda infrastrukturun inkişaf etdirilməsinə, region iqtisadiyyatlarına dövlət və özəl investisiyaların cəlb edilməsinə böyük önəm verildi. Bu məqsədlə qəbul edilmiş regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramları bölgələrin iqtisadi potensialını gücləndirdi və regional ərazilərin müəyyən mənada simasını dəyişdirdi.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən regional iqtisadi siyasətin əsas məqsədlərini və elementlərini qəbul edilən bir sıra dövlət proqramlarında, strateji sənədlərdə və eləcə də milli iqtisadiyyatda əldə edilən nəticələrdə region iqtisadiyyatının payında görmək olar. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 11.02.2004-cü il tarixində təsdiq edilən müvafiq Fərmanla 2004-2008-ci illəri əhatə edən “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” ölkəmizdə bu çapda icraya götürülən birinci dövlət proqramı kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Bəhs edilən Proqramın başlıca qayəsi ölkədə qeyri-neft sahələrinin, bölgələrin dayanıqlı və tarazlı inkişafına nail olmaq və bu məqsədlə bölgələrimizdə kommunal xidmətlərin göstərilməsi səviyyəsini qaldırmaq, sosial infrastruktur imkanlarını genişləndirmək, özəl sektor hesabına insanların məşğulluq göstəricilərinin artırılmasından ibarət olmuşdur.

Bunun ardınca isə 2004-cü ildən başlayaraq əldə

olunan uğurları davam etdirmək, yəni, qeyri-neft sahələrinin hesabına milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini genişləndirmək, regionların sosial-iqtisadi inkişafının artırılması nəticəsində insanların həyat standartlarının daha da yüksəldilməsinə nail olmaq məqsədilə 14.04.2009-cu il tarixində “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” qəbul olunmuşdur.

27.02.2014-cü il tarixində qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Qeyd olunan üçüncü dövlət Proqramının əsas məqsədi Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın qeyri-neft sənayesi əsasında rəqabətçil inkişafına nail olmaqla diversifikasiyasını həyata keçirmək, bunun üçün islahatları başlanılmış istiqamətlər üzrə fəaliyyəti davam etdirmək, eləcə də ucqar ərazilərdə əhaliyə göstərilən sosial xidmət səviyyəsinin və infrastrukturun inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur

29.01.2019-cu il tarixində təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” ötən müddət ərzində həyata keçirilən proqramlar əsasında əldə olunmuş uğurlu nəticələri davam etdirmək, eləcə də, qeyri-neft sektoru və milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası sahəsində daha yüksək nəticələr əldə etməklə məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi hesabına yoxsulluq səviyyəsinin daha da azaldılmasına nail olmaqdır [4]. Proqramların həyata keçirildiyi dövr və ondan sonrakı mərhələdə əldə olunan progressiv nəticələr və ümumi təcrübə qəbul olunan sənədlərin uğurla icra olunduğunu deməyə əsas verir.

Azərbaycanın inkişafında yeni mərhələnin başlanması “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” adlı strateji sənədin hazırlanmasını və icrasını günün tələbi səviyyəsinə gətirmişdir. Beləliklə, 2030-cu ilədək olan dövrdə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi əldə edilmiş uğurlara əsaslanmaqla sosial-iqtisadi layihələrin və bu yönündə dövlət siyasətinin yeni reallıqlara uyğun şəkildə davam etdirilməsini zərurət halına çevirir. Sənədin qəbul edilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir və aşağıdakı istiqamətlərin inkişafını özündə ehtiva edir.

1. “Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat”
2. “Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət”

3. “Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı”

4. “İşğaldan azad olunmuş torpaqlara Böyük Qayıdış”

5. “Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi”.

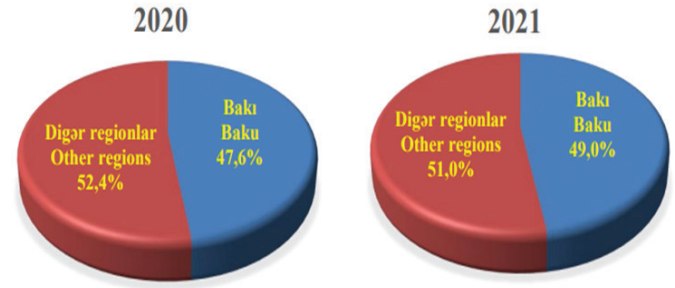
Sənəddə əksini tapan strateji istiqamətlərə baxdıqda onların qlobal iqtisadi tendensiyalara və Azərbaycanın yeni iqtisadi reallıqlarına və strateji məqsədlərinə adekvat olduğunu görürük [9]. Həyata keçirilən müvafiq iqtisadi siyasət əsasən özəl sektorun rəqabət qabiliyyəti və ölkə iqtisadiyyatında çəkisinin artırılmasına, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldiyinə görə, nəticələrin təhlili üçün qeyri-neft sektorunun milli iqtisadiyyatda payının və sahibkarlıq subyektləri içərisində regionlarda yerləşən subyektlərin ümumi payının nəzərdən keçirilməsi məqsəduyğun olar.

Aydın məsələdir ki, ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafının əsas drayveri özəl sektorda təmsil olunan sahibkarlardır. Bu kontekstdə, 2022-ci il üzrə müvafiq sektorda müsbət inkişaf meyilləri qeydə alınmışdır. Məsələn, qeyri-neft sektorunda ÜDM-in artım göstəricisi 2021-ci illə müqayisədə 9,1 faiz olmuşdur ki, bu da 69,8 milyard AZN deməkdir [7].

Digər müsbət tendensiya qeyri-neft ixracında qeydə alınmışdır ki, 2022-ci ildə bu göstəricinin həcmi 3,05 milyard dollar təşkil etmişdir. Bu da öz növbəsində böyük miqyasda sahibkarlıq müəssisələrinin prosesdə iştirakı hesabına baş vermişdir [6].

Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən açıqlanmış son məlumatlara müraciət etdikdə görə bilirik ki, postpandemiya dönəmində, daha dəqiq desək 2021-ci il ərzində ölkəmizdə sahibkarlıq müəssisələrinin sayı 12,5% çoxalmışdır. 2020-ci illə müqayisə aparıldıqda aydın olur ki, həmin ildə sahibkarlıq subyektlərinin sayı 316370 olduğu halda, 2021-ci il ərzində bu rəqəm 355906-ya çatmışdır. Əlbəttə ki, kifayət qədər ciddi artım olan bu göstərici milli iqtisadiyyatımızda özəl sektorun xüsusi çəkisinin artmasına təkan verir. Ancaq mənfi meyil ondan ibarətdir ki, müqayisə olunan iki il ərzində regional iqtisadiyyatın payına düşən biznes subyektlərinin sayı Bakı şəhəri üzrə fəaliyyətdə olan subyektlərlə müqayisədə nisbətən azalmışdır. Beləliklə, 2021-ci ilin sonuna olan göstərici ölkədə mövcud olan sahibkarlıq təsisatlarının 49% hissəsinin Bakı şəhərinin, 51% hissəsinin isə digər iqtisadi rayonların payına düşdüyünü göstərir.

Qrafik 1. Mövcud olan sahibkarlıq subyektlərinin sayına görə ölkə üzrə paylanması.



Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi. (2023).

Təbii ki, məcmu sahibkarlıq subyektlərinin sayının əhəmiyyətli dərəcədə artması sevindirici olsa da, ümumi say nisbətində regional sahibkarların sayının Bakı şəhəri ilə müqayisədə o qədər də müsbət hal deyir. Bununla belə, ümumi mənzərə böyük perspektivlərin olduğundan xəbər verir. Belə ki, Şərqi Zəngəzur və eləcə də Qarabağ iqtisadi rayonlarında görülən işlər və sahibkarlığın inkişafı məqsədilə yaradılan imkanlar, təşviq siyasəti və bu bölgələrin özünün təbii biznes potensialı yaxın illərdə mövcud göstəricinin bölgələrin xeyrinə əhəmiyyətli səviyyədə dəyişəcəyini söyləməyə əsas verir.

Nəticə

Regional iqtisadiyyat submilli iqtisadi sistemin, yəni - regionun, vilayətin, şəhərin, eləcə də spesifik iqtisadi xüsusiyyətlərə malik hər hansı ərazinin iqtisadi baxımdan inkişafını təmin etmək məqsədilə uzunmüddətli fəaliyyət planının gerçəkləşdirilməsi imkanlarını təhlil edir. Azərbaycanın regional iqtisadiyyat sahəsində siyasətini qəbul olunmuş strateji sənədlərdə görmək olar. Proqramların həyata keçirildiyi dövr və ondan sonrakı mərhələdə əldə olunan progressiv nəticələr və ümumi təcrübə qəbul olunan sənədlərin uğurla icra olunduğunu deməyə əsas verir. 2021-ci il ərzində ölkəmizdə sahibkarlıq müəssisələrinin sayı 12,5% çoxalmışdır. 2020-ci illə müqayisə aparıldıqda aydın olur ki, həmin ildə sahibkarlıq subyektlərinin sayı 316370 olduğu halda, 2021-ci il ərzində bu rəqəm 355906-ya çatmışdır. 2021-ci ilin sonuna olan göstərici ölkədə mövcud olan sahibkarlıq təsisatlarının 49% hissəsinin Bakı şəhərinin, 51% hissəsinin isə digər iqtisadi rayonların payına düşdüyünü göstərir. Qeyri-neft sektorunda ÜDM-in artım göstəricisi 2021-ci illə müqayisə olunduqda 2022-ci ildə 9,1 faiz olmuşdur ki, bu da 69,8 milyard AZN

deməkdir. Digər müsbət tendensiya qeyri-neft ixracında qeydə alınmışdır ki, 2022-ci ildə bu göstəricinin həcmi 3,05 milyard dollar təşkil etmişdir. Təhlil göstərir ki, uğurlu dövlət siyasəti və mövcud potensial Azərbaycan qeyri-neft sektorunun inkişafına və burada regionların payının artmasına böyük imkanlar vardır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Camagni, R. (2017). On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading?. Seminal Studies in Regional and Urban Economics: Contributions from an Impressive Mind, 93-113.*
2. *Roberta Capello. (2016). Regional Economics. Second edition.*
3. *Шаталин С.С. Функционирование экономики развитого социализма: Теория, методы и проблемы. М., 1982.*
4. <https://president.az/az/articles/view/31697>
5. *Həsənov H.S, Şahbazov K.A. (2011). Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi. Dərslük. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı. – 440 səh.*
6. *İİTM. İxrac İcmalı. (2023). Yanvar, № 1 (70).*
7. *İqtisadiyyat Nazirliyi. (2023). Qeyri-neft sektorunun inkişafı (2022-ci il).*
8. *Dövlət Statistika Komitəsi. (2023). Azərbaycanda mikro, kiçik və orta sahibkarlıq.*
9. <https://president.az/az/articles/view/50474>

XÜLASƏ

Müasir bazar iqtisadiyyatı sistemi qlobal miqyasda ayrı-ayrı milli iqtisadiyyatlar üçün yeni çağırışlar meydana gətirmişdir. Müşahidə olunan iqtisadi tendensiyalar, liberal iqtisadiyyatın sərhədlərinin genişlənməsi milli iqtisadiyyatların rəqabət qabiliyyətinin artırılması, ölkənin makroiqtisadi sabitliyinin qorunması istiqamətində proqram və layihələrin icrası hökumətlər tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi siyasət konsepsiyasının özəyini təşkil edir. Bu kontekstdə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və müxtəlif ərazilərin dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması ölkələrin əsas prioritetləri sırasında yer almaqdadır. Buna görə də, iqtisadiyyatın rəqabətçi inkişafını nəzərdə tutan strateji hədəflər onun iqtisadi potensialından səmərəli istifadə olunmasını əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyur. Təqdim olunan məqalədə regional iqtisadiyyat konsepsiyası, onun müəyyunləşdirilməsi ilə bağlı yanaşmalar nəzərdən keçirilməklə Azərbaycanın regional iqtisadi siyasətinin əsas is-

tiqamətləri və əldə olunan nəticələr təhlil edilmişdir. Araşdırmanın aparılması zamanı, ədəbiyyat icmalı, mövzu üzrə məzmun təhlili, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: *Region, iqtisadiyyat, inkişaf, sahibkarlıq, statistika.*

A.Osmanli

Analysis of the regional economic development policy of the Republic of Azerbaijan SUMMARY

The modern market economy system has created new challenges for individual national economies on a global scale. The observed economic trends, the expansion of the boundaries of the liberal economy, the increase of the competitiveness of national economies, the implementation of programs and projects in the direction of protecting the macroeconomic stability of the country form the core of the economic policy concept implemented by the governments. In this context, the diversification of the economy and the provision of sustainable socio-economic development of different areas are among the main priorities of the countries. Therefore, the strategic goals that envisage the competitive development of the economy set the effective use of its economic potential as one of the main tasks. In the presented article, the regional economic concept, the approaches related to its definition are reviewed, the main directions of Azerbaijan's regional economic policy and the obtained results are analyzed. During the research, literature review, content analysis, comparison and generalization methods were used.

Key words: *Region, economy, development, entrepreneurship, statistics.*

A.Османлы

Анализ политики регионального экономического развития Азербайджанской Республики РЕЗЮМЕ

Современная система рыночной экономики создала новые вызовы для отдельных национальных экономик в глобальном масштабе. Наблюдаемые экономические тенденции, расширение границ либеральной экономики, повышение конкурентоспособности национальных экономик,

реализация программ и проектов в направлении защиты макроэкономической стабильности страны составляют ядро реализуемой концепции экономической политики. правительствами. В этом контексте диверсификация экономики и обеспечение устойчивого социально-экономического развития различных сфер являются одними из главных приоритетов стран. Поэтому стратегические цели, предусматривающие конкурентоспособное развитие экономики, ставят в качестве одной из главных задач эффективное использование ее экономического потенциала. В представленной статье рассматриваются региональная экономическая концепция, подходы, связанные с ее определением, анализируются основные направления региональной экономической политики Азербайджана и полученные результаты. В ходе исследования были использованы обзор литературы, контент-анализ, методы сравнения и обобщения.

Ключевые слова: *Регион, экономика, развитие, предпринимательство, статистика.*